

2010:35

Östra Karup kyrkogård

Dokumentation, 2010

Lotta Eriksson

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2010:35

Östra Karup kyrkogård

Dokumentation, 2010
Östra Karups socken, 1165
Båstad kommun
Skåne län

Lotta Eriksson

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.se

© 2010 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
Rapport 2010:35
ISSN 1651-0933

Omslagsfoto: Detalj av huggen dekor på gravvård på gravplats Kv 2:142-143.
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

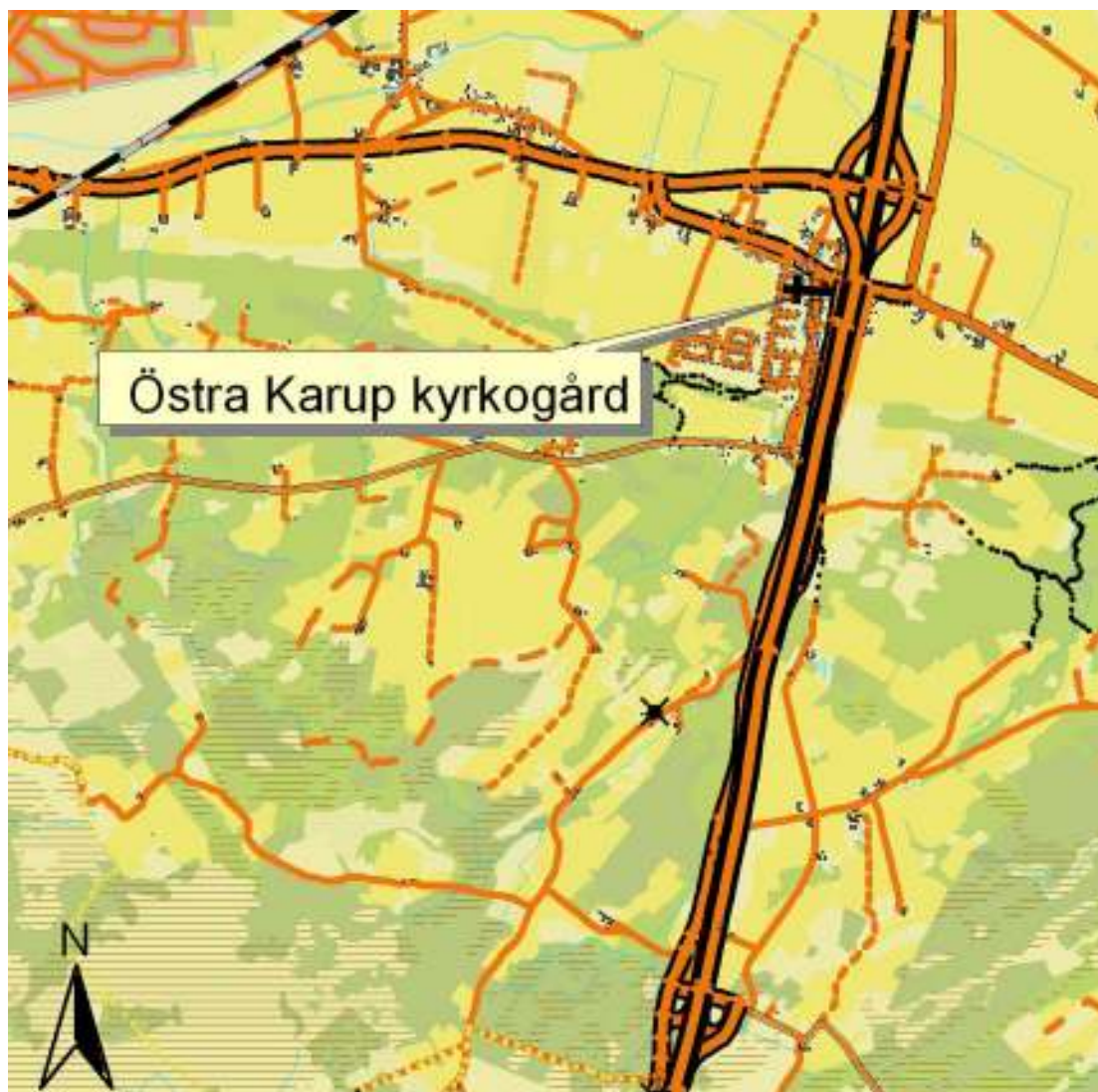
ÖSTRA KARUP KYRKOGRÅRD

Innehåll

Inledning.....	5
Den skånska kyrkogårdens historia	7
Tiden före 1700	7
1700-talet.....	8
1800-talet.....	9
1900-talet – den klassiserande kyrkogården tar form.....	11
Östra Karup kyrkogård	12
Östra Karup socken.....	12
Kyrkan	13
Kyrkogårdens historik	14
Beskrivning.....	18
Omgärdningar och grindar	18
Kvarter och gångar.....	19
Vegetation.....	20
Gravplatser.....	22
Gravvårdar	24
Dokumentationsmaterial.....	28
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården.....	29
Grundmotiv dokumentvärde.....	29
Grundmotiv upplevelsevärde	30
Förslag till åtgärder.....	31
Kyrkogården	31
Gravplatserna.....	31
Gravvårdarna	31
Underhåll av gravvårdar	33
Lagning och ytbearbetning av gravvårdar och omgärdningar av sten	33
Lagning och ytbehandling av gravvårdar och omgärdningar av järn	35
Kriterier för bedömning av gravplatser/gravvårdar	35
Lagstiftning och styrdokument.....	36
Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.	36
Begravningslagen (1999:1144).....	38
Plan- och bygglagen (1987:10).....	39
Miljöbalk (1998:808)	40
Styrdokument för den biologiska mångfald.....	42
Litteratur och lästips	43
Bilagor.....	45

Skånekartan med Båstad kommun och Östra Karup markerade.

Fastighetskartan, blad 4C1e, med Östra karup kyrkogård markerad.

Inledning

Syftet med vårdprogrammet för Östra Karup kyrkogård är dels att precisera de kulturhistoriska värden som denna besitter samt ge förslag på vårdåtgärder på framförallt de gravplatser/gravvårdar som pekas ut som särskilt värdefulla ur kulturhistorisk synvinkel. Kunskapen om begravningsplatsens historiska utveckling och beskrivningen av dess utseende idag bildar underlag för de kulturhistoriska bedömningarna. Målsättningen är att de här framlagda kulturhistoriska ställningstagandena skall vara vägledande för den framtida planeringen och vården för såväl enskilda gravplatser/gravvårdar som kyrkogårdens helhetsstruktur.

Vårdprogrammet ska på sikt leda fram till:

- att kyrkogården bevaras på bästa möjliga sätt och att dess kulturhistoriska värde inte minskar.
- att tillståndshanteringen för såväl kyrkogårdsförvaltningen som länsstyrelsen underlättas.
- att förvaltningen får ett arbetsredskap som kan fungera som vägledning i det konkreta vårdarbetet med riktlinjer och prioriteringar.
- att de kulturhistoriska värdena tydliggörs, vilket ger allmänheten större förståelse för varför samhällliga resurser avsätts i denna miljö.

Undersökningen är begränsad till området innanför kyrkogårdens omgärddningar. Inom avgränsningen undersöks och beskrivs omgärddningarna, gångsystem, vegetation, gravkvarter, gravplatser och gravvårdar. Även begravningsplatsens direkta närområde berörs i översiktliga drag.

Arbetet med arkivsökning, inventering och dokumentation har genomförts av byggnadsantikvarie Lotta Eriksson vid Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne.

Vårdprogrammet omfattar inte några detaljerade åtgärdsförslag för mer omfattande arbeten som kräver Länsstyrelsens tillstånd utanll ska fungera som planeringsunderlag för prioritering och framtagande av detaljerade åtgärdsförslag.

I den fristående bilagan finns de gravplatser/gravvårdar som bedömts ha ett så högt kulturhistoriskt värde att de bör bevaras även när gravrätten upphört.

Dokumentationen grundar sig på arkiv- och litteraturstudier, jämförande kartstudier samt besök på plats. Tillämpat källmaterial i form av historiska källor, kartor och arkivmaterial har hämtats från församlingens arkiv, Landsarkivet i Lund samt Lantmäteriet. En annan källa har Båstad kommuns Kulturmiljöprogram utgjort.

Samtliga nytagna fotografier är tagna av Regionmuseet Kristianstad i samband med dokumentationen. Där äldre fotografier använts uppges fotograf och bildrättsinnehavare.

Kristianstad 2010-08-26

Lotta Eriksson

Bild 1: Medeltida gravanläggning vid Stehags kyrka, Eslövs kommun. Foto i ATA.

Den skånska kyrkogårdens historia

Tiden före 1700

Uppgifterna kring kyrkogårdarnas utseende för tiden före 1700-talet är mycket knapphändiga. De fungerade dock som begravningsplatser för hela socknen och den äldsta kända indelningen var efter byar och gårdar. Bygdens stormän och de mest förmögna begravdes på de bästa platserna, på södra eller östra sidan. Bästa platsen var under takdroppet på kyrkans södra sida och ju närmre koret desto bättre. Den norra sidan ansågs sämst då kyrkans murar skulle falla åt norr på domedagen. Uppståndelsen för de som var begravda på denna sida skulle försvåras varför det till en början enbart var kvinnor och obesuttna som begravdes på denna sida. Allra sämst var det att bli begravd utanför kyrkogårdsmuren. Här jordades brottslingar, självmördare och barn födda utom äktenskapet utan ceremoni och präst. När utrymmet under slutet av 1700-talet började ta slut uppmanades folk att använda norrsidan. I syfte att bekämpa vidskepelsen föregick präster och ståndspersoner med gott exempel och nyttjade norra sidan. Trots det levde norra delens dåliga rykte kvar till långt in på 1900-talet.

De medeltida kyrkogårdarna var oftast mycket små men alltid inhägnade av antingen träbalkar eller stenmurar.

Kyrkogården bestod oftast av en vildvuxen gräsbacke med få gravvårdar, om vars utseende vi vet mycket litet. Oftast visade endast kullar var gravarna låg. Kyrkogårdens gräs skördades vilket oftast innebar att prästens eller klockarens kreatur gick fritt och betade.

Kyrkogårdarna, framförallt i städerna, fungerade förutom som begravningsplatser även som profana mötesplatser med bland annat handel och marknader.

Gravvårdarnas utformning under medeltiden vet vi som sagts ovan förhållandevis lite om. De gravvårdar som idag finns bevarade hör troligen till gravanläggningar anordnade över samhällets högre skikt. De bevarade medeltida gravvårdarna ute på kyrkogårdarna är ofta utformade som liggande hällar med en eller två markerade gavlar, ofta hjulformade med reliefkors.

Under 1600-talet utformas de besuttnas gravvårdar antingen som tumbor eller liggande hällar med personframställningar, vapensköldar och bomärken i relief. För samhällets högsta skikt uppfördes under denna tid ett stort antal fristående eller till kyrkan vidbyggda gravkor. Många utav dessa ritades av landets mest framstående arkitekter.

De lägre samhällsskiktens gravvårdar är så gott som okända för oss fram till och med 1800-talets senare hälft då de masstillverkade gravvårdarna av framförallt granit dyker upp i gravvårdsmaterialet. Troligen markerades gravarna innan dess av enkla träkors eller endast en nedstucken bräda, s k dödbräda, i den förhöjda gravkullen.

1700-talet

Befolkningsökningen under andra hälften av 1700-talet ledde till att kyrkogårdarna så småningom blev överfulla. Seden att låta sig begravas inne i kyrkan var endast förbehållen de förmögna som kunde köpa sig gravplatser. Prästerskapet, läkarkåren och Gustav III reagerade mot de överfulla kyrkogårdarna men framförallt mot stanken i kyrkorna. Nyordningar förespråkades och 1783 förbjöds försäljning av gravar i kyrkorna och på städernas kyrkogårdar.

I ett kungligt brev daterat 1764 bestämdes att kyrkogårdens yttre avgränsning skulle uppföras av gråsten utan murbruk eller annat bindemedel och först 1804 gavs tillåtelse att uppföra stenmurar med kalkbruk under förutsättning att de täcktes med skiffer eller tegel.

1700-talets liggande hällar följer 1600-talets tradition, dock blir symbolerna på vårdarna fler och mer symboliska. I det skånska materialet framträder under det sena 1700-talet en regional gravvårdstyp bestående av stående slipade kalk- eller sandstensvårdar.

Bild 2 & 3: Exempel på för Skåne karakteristiska gravvårdar från 1700-talets mitt fram till 1800-talets andra hälft.

Vårdarna har oftast dekor och inskription i låg relief på båda sidorna, de har ursprungligen varit polykromt bemålade ibland annat svart, blått, grönt och rött. Krönen är antingen vinklade eller rundade med uppskjutande hörnpartier och ofta från början försedda av svarvade klot av sten eller trä.

1800-talet

1805 utfärdade Gustav IV Adolf en kunglig förordning om att städernas kyrkogårdar skulle flyttas utanför stadsgränsen:

”...att då Kyrkogårdar flyttas utanför Städerna, hwilket, der det lämpeligen ske kan medför flere förmåner och förtjenar uppmuntran, bör den nya Begravnings Platsen förses med anständig stängsel och sådana tecken, som utmärka Platsens ändamål, samt träd deromkring planteras: Börande ritning deröfver, innan arbetet företages, Wår Nådiga pröfning af Wår Befallningshafvande i undernågighet insända...”

Denna förordning innebar att alla planer skulle godkännas av Överintendentsämbetet. Vid den här tiden fanns få utbildade i ritnings- och anläggningskonst vilket innebar att de flesta av de nya begravningsplatserna ritades av Fredrik Magnus Piper (Gustav III:s trädgårdsarkitekt) och hans elever vid Kungliga Målare- och

Bildhuggare Akademiens Byggnadsskola. De första nya begravningsplatserna anlades i många av de större städerna under 1800-talets två första decennier.

Skånes befolkning fördubblades under första hälften av 1800-talet. Mer än 90 % av befolkningen bodde på landet vilket medförde överbelagda landsortskyrkogårdar. Med enskiftet och utflyttning av gårdarna kunde dock kyrkogårdarna utvidgas. Kyrkogårdens betydelse som mötesplats ökade och därmed också intresset för dess skötsel. I samband med ombyggnader eller nybyggen av kyrkor röjdes buskage och ogräs och grusade gångar anlades. Trädplaneringar på landsortskyrkogårdarna blev vanligt först efter 1800-talets mitt. Vid 1800-talets början hade trädplaneringarna ett försköningssyfte men framförallt en praktiskt funktion. De skulle rena den ohälsosamma jorden och luften.

Äldsta indelningen av kyrkogården gick efter byar. Platsernas storlek ordnades efter gårdarnas antal och storlek. Indelningen övergick därefter till att grundas på hemman och storleken baserades på tillgångar och antalet personer. Allmänningen var till för dem som inte ägde någon jord och inte tillhörde något hemman. Så småningom övergick man till begravingar i varv efter varandra. Samtidigt började man att sälja enskilda gravplatser. Familjegravarna blev det vanligaste begravnings sättet under 1800-talet.

Planteringen av trädkrans var allmänt utbredd under mitten av 1800-talet. Först med förbättrade kommunikationer och ett ökat trädgårdsintresset under andra halvan av 1800-talet kom planteringen av kyrkogårdarna igång. Äldre kyrkogårdar reglerades genom anläggande av gångar och nya gravar lades på rad efter varandra. På de nyanlagda kyrkogårdarna kring de nya kyrkorna som byggdes under andra hälften av 1800-talet kunde tidens ideal med ordnade och värdiga kyrkogårdar fullföljas. Kyrkogårdarna anlades som symmetriska anläggningar med rätlinjiga gångsystem. Användandet av trädgårdsväxter medförde de största förändringen av kyrkogårdarna. Klippta och tuktade häckar gav det eftersträvade ordningsamma intrycket.

Med individualiseringen sattes fokus allt mer på den enskilde gravplatsen och större omsorg ägnades åt utformningen av gravvårdar och gravplatser. Lokalt utförda gravvårdar ersattes med standardiserade och industritillverkade gravvårdar. Den inhemska graniten dominerade produktionen men även kalksten, marmor och i vissa delar av landet även sandsten förekommer. Formerna varierar från små vårdar med polerad framsida till bautastenar och vårdar i form av obelisker och antika pelare. Gravvårdar av järn, såväl gjutjärn som smidesjärn, hade sin storhetstid under 1800-talets senare del, antalet vårdar av denna typ är dock av mindre omfattning.

Familjegravarna markerades med staket eller stenstolpar med kättingar emellan. Växter började att säljas genom plantskolekataloger.

1900-talet – den klassiserande kyrkogården tar form

I början av 1900-talet kom en reaktion mot att den enskilde gravplatsen hade trätt i förgrunden på bekostnad av kyrkogårdens övergripande struktur. Den nya ideala kyrkogården innebar väldisponerade gravkvarter, strikt arkitektoniskt uppbyggda och betonade med häckar. Nya kyrkogårdar byggdes helt efter dominerande huvudaxlar som planterades med alléer. Det klassiserande formspråket präglade både planer och byggnader. Kremeringar förespråkades på grund av att utrymme sparades och gravkvarteren rationaliserades ytterligare. Den enskilda gravstenen skulle underordna sig helheten.

På 1930- och 1940-talen koncentrerades anläggningen kring centralaxeln. Byggnader, alléer, trappor och dylikt tjänade som blickpunkter för att understryka monumentaliteten. Få nya kyrkogårdar anlades dock under denna period.

På 1950- och 1960-talen påbörjades rationaliseringen av de äldre kyrkogårdarna varmed växtlighet och singel ersattes med stora sammanhängande lättskötta gräsmattor. Stenramar, staket, prydnadsträd och andra inslag togs likaså bort.

Under 1900-talets senare årtionden och fram till idag har begravnings sederna radikalt förändrats och därmed också kyrkogårdarnas utformning. Allt fler väljer att begravas på askgravplatser, i minneslundar eller askgravlundar. Askgravplatser innebär att gravplatsen upplåts med gravrätt med starka restriktioner avseende gravvårdens utformning medan minneslundan och askgravlundan är gemensamma gravområden för nedgrävande av askan. Askgravlundan har en gemensam plats för namn och smyckning medan minneslundan är ett helt anonymt alternativ. Minneslundan och askgravlundan är oftast gräsbevuxen mark med mer eller mindre omfattande planteringar av träd och annan vegetation. Inte alltför sällan finns också en vattenutsmyckning i form av en damm eller vattendrag.

Gravvårdarna under 1900-talet har i huvudsak varit åtminstone sedan 1930-talet av modesta format. En nyhet var de låga, breda vårdarna som kom som en följd av kyrkogårdsnämndernas beslut om maximihöjd för nya gravvårdar. Till följd av den ökade eldbegängelsen minskade gravvårdarnas format ytterligare. måste då själv markera brödtexten till brödtext, rubrikerna till rubrik 1, rubrik 2 etc. Detta görs alltså inte automatiskt.

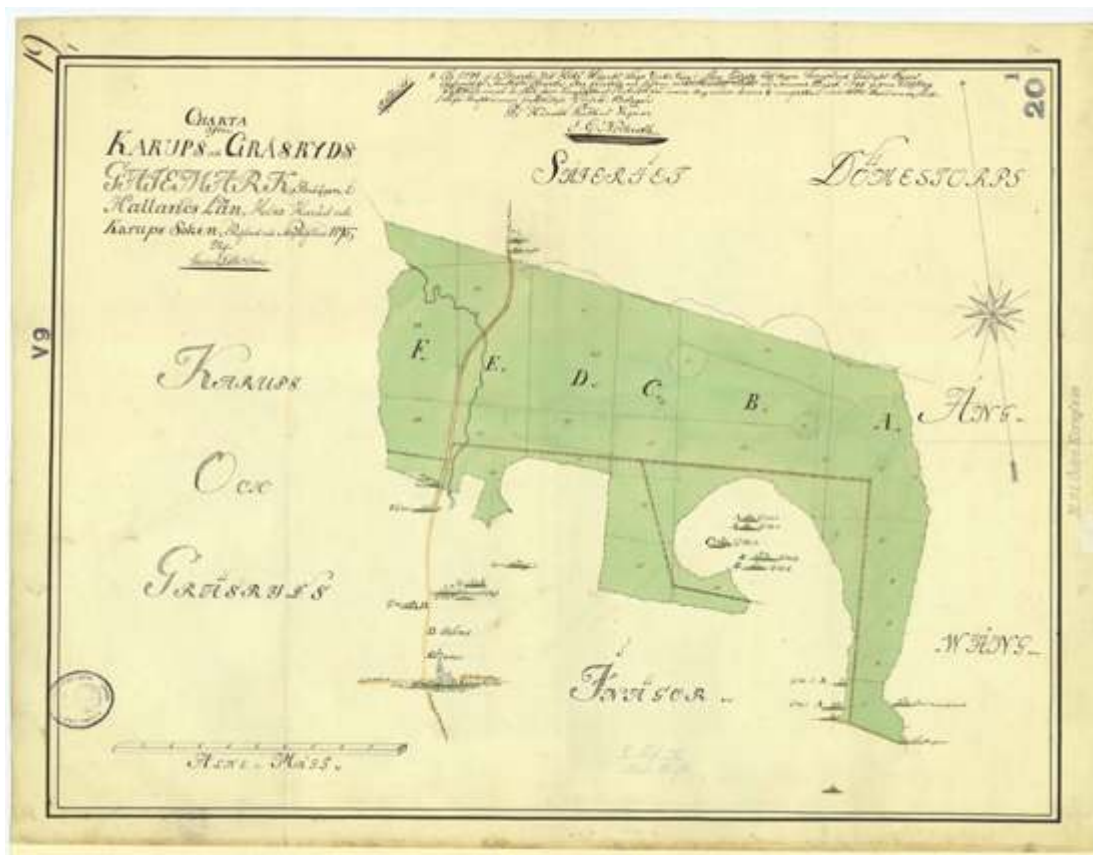

Bild 4: Karta upptädd i samband med storskiftet år 1795 visandes Östra Karups by med bland annat kyrka och prästgård invid bygatan.

Östra Karup kyrkogård

Östra Karup socken

Östra Karup socken är belägen i Höks härad och landskapet Halland men tillhör sedan 1971 Båstad kommun. Äldsta skriftliga belägg för namnet är enligt Dialekt och ortnamnsarkivet i Lund år 1150. Äldre stavingar på namnet är bland annat Kagarp och härrör från mansnamnet Kake och torp/nybygge. År 1884 bestämdes det enligt kungligt brev att socknen hädanefter skulle benämnas Östra Karup och inte Karup som tidigare.

Enligt en karta från 1795 består byn av 12 tomter varav en kyrka, ett gästgiveri, en prästgård, ett gatehus, tre oidentifierade hus samt fem gårdar.

Socken är rik på fornlämningar, företrädesvis gravanläggningar och fossila åkrar från brons- och järnåldern. Genom hela socknen sträcker sig den äldsta kända vägen över Hallandsås, och idag går tre generationers vägar parallellt med varandra vid den plats som kallas *Höjden*. Till följd av vägsträckningen genom Östra Karup inrättades år 1870 den första poststationen i byn.

Bild 5 och 6: Östra Karup kyrka exteriör och interiör med korsarmar från 1869 och torn från 1916. Korets altartavla av Per Siegård tillkom år 1952.

Skiftena som genomfördes under perioden 1764-1829, kom att påverka den norra respektive södra delen av socknen på mycket olika sätt. I den norra delen på Lahlomsslätten genomfördes skiftena fullt ut med splittrade byar och stora gårdar spridda i odlingslandskapet till följd medan skogsbygden på Hallandsås har bevarats i större utsträckning. Några större industrier har inte förekommit i socknens. Under 1900-talets första hälft anlades en kalkindustri invid gränsen till Båstad socken som bröt kalk till jordbruket.

Östra Karup kyrka och kyrkogård ligger inom Östra Karup medeltida bytomt och skyddas därmed av Kulturminneslagens 3 kapitel som fornlämning RAÄ Östra Karup 200:1.

Kyrkan

Östra Karup kyrka är ursprungligen en romansk anläggning med långhus, smala kor samt absid i öster. Under 1200-talet byggdes kyrkan till med ett torn i väster. Kyrkan är helgad åt Sankt Olof, och pilgrimsvägen till Trondheim där Olof låg i begravd i Nidarosdomen passerade Östra Karup.

Från den ursprungliga kyrkan finns delar av ett tympanonfält föreställande en biskop med kräkla men utan mitra bevarade. Tympanonfältets motiv daterar kyrkans tillkomsttid till tiden före 1150.

Sitt nuvarande utseende fick kyrkan under 1800-talets senare hälft då den ursprungliga anläggningen byggdes till med korsarmar och långhuset förlängdes öster ut. Tornets nuvarande gestaltning härrör från 1916 då det byggdes upp efter ett ras.

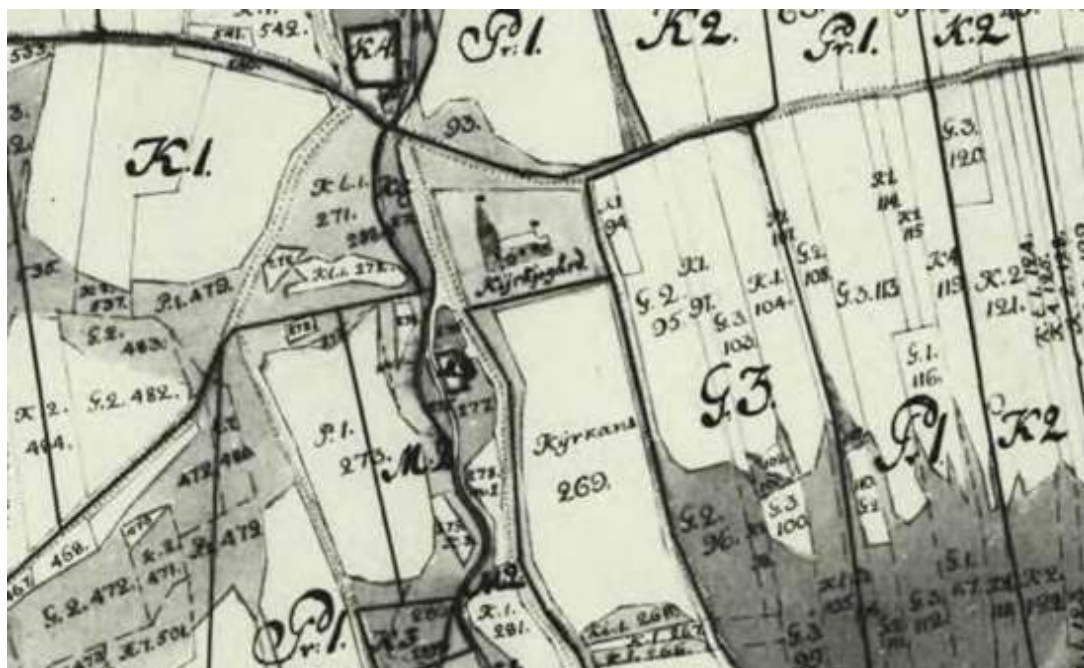

Bild 7: Utdrag ur 1765 års storskifteskarta på vilken man för första gången kan se kyrkogårdens utbredning och form.

Kyrkogårdens historik

De äldsta delarna av Östra Karup kyrkogård är troligen samtida med kyrkans uppförande. Storleken och utseendet på denna äldsta kyrkogård är inte känt, utan först på en geometrisk karta upprättad 1764 inför genomförande av storskiftet återges kyrkan med kringgårdande kyrkogård. Kyrkogården är vagt rombisk i sin form med kyrkan placerad i dess mitt. Denna form på kyrkogården kvarstår på den karta som upprättats i samband med lagaskifte år 1827. På denna karta kan man tydligt se kyrkan och kyrkogårdens placering i förhållande till annan bevarad bebyggelse i byn. Kyrkan ligger sydost om det väggkors som delar byn i två halvbor med i huvudsak kringbyggda gårdar i byns norra del med bland annat prästgården norr om kyrkan. Direkt nordväst om kyrkogården ligger byns fattighus. På kartan framgår dock inga ingångar eller andra anordningar på kyrkogården. År 1826 omtalas uppförandet av en ny kyrkport väster om kyrkan då den befintliga var förfallen. Den nya porten skulle förses med jerngrindar i likhet med de vid stora kyrkporten och ledstänger å ömse sidor från vägen. Även den norra kyrkporten var förfallen och ansågs behövas muras upp med större sten sammanbunden med kalk eller bättre murbruk. Detta innebär att kyrkogården åtminstone haft tre ingångar vid 1820-talets mitt.

Utvidgningar av kyrkogården omtalas åt öster år 1851 och ett par år tidigare har den så kallade Kyrkoåkern söder om den dåvarande kyrkogården delats i två delar, den ena avsedd som kyrkogårdsmark och den andra till skolhusplan. Det förefaller dock som att denna mark i söder inte blir utlagd till kyrkogård direkt då

Bild 8: Äldre fotografi visandes kyrkogården från sydost. Det man tydligt kan se är de enskilda gravplatsernas riligare vegetation jämfört med ida. Exempelvis omgärdas betydligt fler gravplatser av buxbomshäckar, idag finns endast en sådan gravplats bevarad.

det under 1910-talet talas om en utvidgning i söder på mark som tidigare använts som skolhusträdgård. Hur den nyanlagda delen skulle disponeras antyds i ett kyrkorådsprotokoll från den 10 oktober 1910 då det sydöstra kvarteret vid kyrkogårdens utvidgning föreslås upplåtas till friköpta platser och att jorden skulle säljas för 50 öre kvadratfoten. I slutet av 1980-talet diskuteras återigen utvidgning av kyrkogården med anläggande av nya urn- och kistgravar samt minneslund och förberedande av ett reservområde för framtida behov. 1990 antas ett förslag av arkitekt Gert Björkman som bygger på att nya urnkvarter placeras utmed kyrkogårdens östra sida med en häckavgränsning mot E6. Kistgravskvarter anordnas söder om bårhuset och mitt emot detta kvarter, mellan södra kyrkogårdsmuren och församlingshemmet anläggs en minneslund. Reservområde utgör parkeringen norr om kyrkogården. Minneslundens invigs i november 1994 och året därpå är även urn- och kistgravskvarteren färdiga.

Kyrkogårdens vegetation före 1900-talets inträde finns inga uppgifter om men i samband med diskussionerna kring kyrkogårdens utvidgning åt söder så omtalas träd på kyrkogården. Dessa träd synes dels vara fruktträd som stått i den tidigare skolhusträdgården som vid åren kring 1910 inkorporeras i kyrkogården och dels kastanjer i en trädkrans kring den redan befintliga kyrkogården. I samband med utvidgningen åt söder tas en del av dessa kastanjer bort och virket försäljs på auktion för att finansiera dels inköp av nya kastanjeplantor men också reparation av kyrkans orgel. Vegetationen får dock antas vara relativt modest

Bild 9: Kyrkogårdens bårhus är beläget i kvarter 5. Bårhuset ritades av Burt Stenberg och invigdes år 1959.

enligt en notis i protokollet från biskopsvisitationen 1916 då biskopen uppmanar församlingen till ytterligare planteringar. 1928 anmodas församlingen att beskära trädskronorna så att dessa ej nå fram över vägen. Församlingen motsätter sig förordningsnämndens beslut då man hävdar att träden inte utgör någon fara för trafiksäkerheten och att träden som anges vara planterade år 1826 redan skulle lida obotlig skada vid en sådan beskärning. Kastanjeträd har förutom i trädkransen förekommit i alléer längs med kyrkogårdens huvudgångar i skilda perioder. 1935 omtalas en kastanjeallé i öst – västlig riktning på kyrkogården och 1951 beslutar kyrkorådet att plantera kastanjer utmed den stora gången från norr till söder. När dessa alléer försvinner är inte klarlagt men gallring av träd på kyrkogården nämns vid flera tillfällen i kyrkorådsprotokollen under 1970 - 90-talen. Förutom kastanj har björk vid något tillfälle planterats in i trädkransen men dessa tas bort och ersätts med kastanj i slutet av 1960-talet.

Utformningen av de enskilda gravplatserna har i alla tider legat på den enskilda gravrättsinnehavaren men kyrkorådet har vid skilda tidpunkter fastslagit regler för gravplatsens och gravvårdens utformning. Troligen har betydligt fler staket, stenramar och häckomgärdade gravplatser förekommit men dessa har i och med att gravrätten gått ut tagits bort. I ett kyrkorådsprotokoll från den 25 september 1978 beslutar man att höjden på buskar, träd etc. på gravar inte får

överstiga en meter. Gravrättsinnehavare uppmanas arr före årets slut beskära eller hugga ner de enar, tujor etc. vilkas höjd överstiger en meter. I och med ianspråktagandet av nya gravkvarter med nya gravformer har också riktlinjer antagits. I samband med att en urnlund anlades på området nedanför och bakom bårhuset beslöt kyrkorådet att endast liggande hällar skulle förekomma inom området. Åtskillnad skulle ske mellan gravhällar med kantsten och sådana utan kantsten.

Under år 1955 börjar församlingen diskutera behovet av ett bårhus och vid kyrkorådssammanträde den 11 oktober samma år föreligger ett förslag av arkitekt Burt Stenberg, Halmstad. Förslaget godkänns av Kungl. Byggnadsstyrelsen men kommer inte till utförande direkt. I maj året därpå har ytterligare ett förslag tagits fram, denna gång av arkitekt Assar Björnsson, Ängelhom, men detta förslag avslås av kyrkorådet som mindre lämpligt då det bland annat innebar att delar av den norra kyrkogårdsmuren skulle nedrivras och äldre gravar beröras av anläggningen. Två år senare, närmare bestämt den 12 december 1958, tas frågan om bårhus återigen upp i kyrkorådet. Huvudfrågan berörde placeringen av bårhuset som ursprungligen bestämts till kyrkogårdens södra del och som också godkänts av byggnadsstyrelsen vid vilket man efter röstning kvarstod. Enligt protokollet hade ditintills fyra förslag till bårhus arbetats fram men av dessa har inga handlingar eller ritningar hittats i församlingens arkiv. Slutligen kommer bårhuset till utförande, i princip enligt det första förslaget av Burt Stenberg. Bårhuset stod färdigt och invigdes av biskop Giertz den 8 november 1959. Stenberg kom också att rita den smidesgrind som sattes upp i den strax söder om bårhuset belägna kyrkogårdsingången.

Under 1960- och 1970-talen kan man i kyrkorådets protokoll utläsa den rationaliseringsiver som är karakteristisk för tiden med igenläggning av gångar och borttagande av vegetation, framförallt träd.

Bild 10 t.v.: Stenmuren utmed kyrkogårdens västra sida fungerar även som stödmur. Trädkrans av hästkastanj löper innanför hela murens sträckning. **Bild 11 t. h.:** Smidesjärnsgrind i kyrkogårdens nordöstra hörn. En mycket snarlikt grind finns vid den västra kyrkogårdsingången mitt för kyrkans huvudportal.

Beskrivning

Omgärdningar och grindar

Kyrkogården omgärdades fram till 1990-talets utvidgningar i söder och öster av en kallmurad stenmur som i väster och norr även fungerade som stödmur. Denna mur finns i sin fulla utsträckning kvar med undantag för ett par urtag som gjorts för passage till de utmed den östra sidan belägna urnkvarteren. Innanför stenmuren löper en trädkrans med plantering av hästkastanj, undantaget att träd längs den norra sträckningen som utgörs av en lönn.

De på 1990-talet utvidgade delarna avgränsas utåt med en häck av liguster och längs utsidan av den östra sträckningen har denna häck förstärkts med thuja och häckspirea, troligen för att ytterligare dämpa ljudet och insynen från gamla E6.

De muromgärdade delarna har tre ingångar, samtliga försedda med smidesjärnsgrindar målade i svart kulör. Dubbelgrindarna i norr och väster är mycket snarlika varandra med smala, raka ribbor avslutandes med en stiliserad fransk lilja och i de övre delarna dekorativa fält med böjda slingor. På grindarna i väster löper under detta fält ytterligare ett med kryssornamentik vilken saknas på grindarna i norr. Grindstolparna är av huggen granit på båda ställena, i väster är de krönta av elektrifierade lyktor av koppar och gulfärgat glas. Dubbelgrinden i söder har en modernare utformning karakteristisk för 1950-1960-talen med raka ribbor i ett kubistiskt mönster. Grindpelarna är av huggen grå granit krönta av elektrifierade klara glasglober.

De södra delarna som omgärdas av häck, d v s kvarter IV och X har inga markerade ingångspartier utan öppnar sig mot den gång som leder från parkeringen i söder till 1950-talets grindparti.

Bild 12 överst t.v.: Raket framför kyrkans huvudportal leder en bred stentrappa med två vilplan belagda med oregelbundna kalkstensplattor ned till vägen i väster. **Bild 13 överst t.h.:** Urnlundskvarter UF med ryggbäck av liguster. **Bild 14 nederst t.v.:** Minneslunden i kvarter X med stenlagd minnesplats med vattenspegel, minnessten och smyckningsplats. Jordningsytan är gräsbesådd. **Bild 15 nederst t.h.:** Den nyanlagda askgravlunden är belägen i det sydvästra hörnet av kvarter IV. .

Kvarter och gångar

Kyrkogården är rektangulär med något insvängda sidor åt norr och väster. Gravkvarteren är numrerade från I – VII och minneslunden har kvartersnummer X. De längs med östra sidan belägna urnkvarteren följer en egen numrering med littereringen UA – UH där kvarter UA också har kvartersbeteckningen VIII och UE beteckningen IX.

Kvarter I – VII är utlagda symmetrisk på västra respektive östra sidan av den huvudgång som löper i nord – sydlig riktning med kyrkans korsarmar som utgångspunkt med mindre gångar mellan kvarteren i väst – östlig riktning. Kvarter IV där den nyanlagda askurnlunden är förlagd ligger liksom minneslunden utanför kyrkogårdens trädkrans i det på 1990-talet utvidgade området. Samtliga gravkvarter liksom minneslunden är gräsbesådda med mindre inslag av grustäckta gravplatser, gångarna är täckta av grus.

Minneslunden är utformad som en cirkelformad gräsbesådd plats med öppning mot gången i öster. Runt den gräsbesådda jordningsytan löper en gång be-

lagd med smågatsten som mot öster vidgar sig i en minnesplats utformad med en liten vattenspegel, ljusbärare och smyckningsplats.

Från parkeringen i söder leder en asfalterad gång förbi kvarter IV och X.

Urnkvarteren är utlagda som en rad av halvrunda gräsytor utmed den östra sidan av kyrkogården. Flera av dessa kvarter har ännu inte tagits i bruk.

Mitt för kyrkans huvudportal i tornets västra mur finns en större grusad plats som i väster övergår i en trappa med steg av huggen grå granit och två vilplan belagda med oregelbundna kalkstensplattor. Räckan av svartmålat smidesjärn och vid trappans krön är dessa infästa i pollare av huggen grå granit.

Vegetation

Kyrkogårdens vegetation är relativt sparsam och endast ett litet antal växtarter finns representerade. I stort sett samtliga gemensamma ytor liksom ett stort antal av kyrkogårdens gravplatser är gräsbesådda. Kring den muromgärdade delen av kyrkogården löper en trädkrans av hästkastanjer, endast ett annat träd av annan art finns, en lönn på den norra sidan. Endast ytterligare två träd finns på den muromgärdade kyrkogården, en björk i gravkvarter I och en syren i gravkvarter V. Andra gemensamma planteringar på denna del av kyrkogården utgörs av de röda rabattrosor som är planterade utmed kanterna på trappan i väster samt en bevarad rygghäck av liguster i kvarter III.

På de på 1990-talet utvidgade partierna utgör häckarna av liguster, thuja och häckspirea de dominerande inslagen. Längs med gången i nordsydlig riktning finns i den södra delen ett mindre antal pelaralmar. På var sida om minneslundens minnesplats finns kyrkogårdens enda perennplanteringar utanför enskilda gravplatser. Planteringen utgörs av bland annat alunrot, hasselört, stormhatt och stäppsalia.

Planteringarna och växtvalen på de enskilda gravplatserna är också de tämligen sparsamma. Ungefär en fjärdedel av kyrkogårdens gravplatser hyser någon form av plantering av perenner eller städsegröna växter. Annuellplanteringar förekommer företrädesvis på de yngre gravplatserna där gravrätten ännu inte gått ut.

Städsegröna växter återfinns på ett tiotal gravplatser. De representeras av arter såsom idegran, thuja, en och japansk dvärgcypress, arter som är vanligt förekommande på de skånska kyrkogårdarna. I ett par fall är de planterade i par på var sida om gravvården, i andra är det krypvarianter som planterats framför vården.

Buxbom förekommer som omgärdning på två gravplatser och på ytterligare en handfull finns de som klippta klot. Andra mer vanligt förekommande perenner är lavendel, ros, funkia, vintergröna och kinesisk kärleksört.

Bild 16 överst t.v: Utmed delar av gången i nord-sydlig riktning löper en klippt ligusterbäck och innanför den är pelar-alm planterad. **Bild 17 överst t.h:** Ros är en av de vanligast förekommande gravplanteringarna på kyrkogården. Rosa är den dominerande färgen. **Bild 18 nederst t.v:** Utmed kyrkogårdens östra sida har ligusterbäcken förstärkts med thuja och häckspirea. Anledningen till detta är troligen ljuddämpning och förstärkt insynsskydd. **Bild 19 nederst t.v:** På en handfull gravplatser har städsegröna växter planterats med ett exemplar på var sida om gravvården.

Bild 20 t.v.: Gravplats med stenram i kvarter V där flera gravplatser med stenram besätts med gräs vilket försvårar skötseln och på sikt kan skada stenramen. **Bild 21 t.h.:** Kyrkogårdens endas gjutjärnsstaket omgärdad Peter von Möllers gravplats i kvarter VI.

Gravplatser

Enligt de digitala gravkartorna finns det sex gravkvarter med gravplatser förutom urnkvarteren i öster. Dessa gravkvarter har enligt gravkartorna mellan 65 och 215 gravplatser. Jämför man dessa siffror med det faktiska antalet gravplatser på kyrkogården så finns endast mindre diskrepanser som dels kan bero på helt nyligen borttagna gravplatser och dels på att det i fält är svårt att avgöra var gränsen mellan enskilda gravplatser går. Gravplatsernas storlek varierar på såväl gravkartan som i verkligheten. På gravkartan varierar antalet gravnummer per plats med mellan 1 och åtta nummer men den fysiska storleken behöver inte vara i proportion till antalet gravnummer.

De allra flesta gravplatser saknar yttre avgränsning, endast 29 gravplatser av de 766 på gravkartan utmärkta gravplatserna omges av någon form av omgärdning. 24 av dessa omgärdningar utgörs av stenramar, 1 av smidesjärnsstaket, 1 av gjutjärnsstaket, 2 av buxbomshäckar och 1 av järnkedja. Huvudsakligen alla gravplatser med omgärdning är belägna i kvarter V och VI, endast en gravplats med buxbomshäck finns utanför dessa två kvarter.

Mycket få gravplatser har fler än en gravvård. I en del fall är det svårt att avgöra huruvida två bredvid varann stående gravvård hör till samma gravplats eller ej då yttre avgränsning av gravplatsen saknas.

Samtliga gravplatser är orienterade i öst-västlig riktning med gravvården placerad i gravplatsens västra del, detta för att den gravlagde skulle kunna se Kristus komma från öster på den Yttersta dagen. Det är framförallt de under 1900-talets andra hälft anlagda gravplatserna i kvarter V som avviker från detta mönster.

Stenramarna på kyrkogården är mycket enkelt utformade av fin- eller grovhuggen grå granit. Flera av gravplatserna med bevarad stenram har under senare tid gräsbesätts.

Bild 22 t.v: Gravplats med järnkedja mellan huggna granitpollare. **Bild 23 t.h:** Gravplats med för kyrkogården vanlig gestaltning där gravvården placerats i en stenkantad yta försedd med plantering eller grus.

Smidesjärnsstaketet kring gravplats 313-315 i kvarter V har en mycket enkel utformning med raka ribbor, varannan lång och varannan kort, avslutandes med stiliserade franska liljor i toppen. Ribborna binds samman av tre plattjärn och hela staketet bärs av raka stolpar med profilerade knoppar. Någon underliggande stenram finns inte.

Gjutjärnsstaketet ansluter till det nygotiska formspråk som de allra flesta gjutjärnsstaket resta under 1800-talets sista årtionden och 1900-talets första, med trepassformer, kors och liljeformade knoppar. Inte heller detta staket har står på en underliggande stenram.

Gravplatsen med järnkedja är belägen i östra delen av kvarter VI och omgärdas på samtliga fyra sidor av kedja fäst i åtta finhuggna granitpollare med uppåt avsmalnande liv.

Generellt sätt kan gravplatserna på Östra Karups kyrkogård sägas vara sparsamt och mycket enhetligt utformade. De allra flesta saknar någon form av utsmyckning och vegetation. Där vegetation finns är denna oftast placerad i direkt anslutning till gravvården i en planteringsyta, i de allra flesta förekommande fallen avgränsad av en låg stenkant. I några fall är större, oftast städsegröna växter, placerade på var sida om gravvården eller i gravplatsens hörn.

Gravvårdar

På Östra Karups kyrkogård är variationen på gravvårdarnas utformning relativt stor även om vårdar från tiden före 1880 är mycket sparsamt representerade.

Det totala antalet gravvårdar vid inventeringstillfället var 814 stycken. Merparten av dessa, cirka 95%, är av granit, där de dominerande färgerna är svart och grå även om röd granit också förekommer. Övriga gravvårdar är av vit marmor, sandsten, gjutjärn och kalksten i fallande ordning. Med mellan 10 och 4 gravstenar av vardera materialet.

Merparten av gravvårdarna, 711 stycken, är stående medan resterande är liggande eller lutande vårdar.

De äldsta bevarade gravvårdarna i Östra Karup finns inne i kyrkan i form av en kalkstenshäll daterad 1654 nerlagd i korgolvet samt tre trägravvårdar från åren 1859 – 1861. Den på kyrkogården äldsta bevarade vården står i kvarter VII och är rest över kvartermästaren Carl Edvard Bothen död år 1828. Vårdens utformning ansluter till en för Skåne traditionell utformning av kalkstensvårdar under det sena 1700- och tidiga 1800-talet. Dessa vårdar är ofta relativt tunna med slipad yta och rakt liv medan krönet kan vara såväl rakt eller vinklat som rundat. Ofta har de inskription och dekor i låg relief på båda sidor av vården. I detta fallet rör det sig om en enkel stjärna i krönpartiet. I kvarter III finns en på 1970-talet utförd kopia av en liknande vård som den i kvarter VII. Kopian har utförts i grå granit och en kompletterande text på vårdens baksida informerar om att det är en kopia av en tidigare kalkstensvård. Under 1920- och 1930-talen var det en grupp ledande arkitekter som engagerade sig i frågan angående gravvårdarnas utformning. Detta som en protest mot det enligt dom sena 1800-talets banalisering av gravvårdsutformningen i industrialismens fotspår. 1919 utkom Arkitekturminnesföreningens skrift *Kyrkogårdskonst Avbildningar från äldre Svenska kyrkogårdar* redigerad av arkitekt Harald Wadsjö. Skriften presenterade ett urval av vad som fanns kvar av äldre kyrkogårdsutformningar och gravvårdar i Sverige. I spåren av denna skrift anordnade Samfundet för Hembygdsvård en utställning på Skansen i Stockholm år 1928 då ett 50-tal gravvårdar i olika stenmateriel ritade av dåtidens mest framstående arkitekter och konstnärer ställdes ut. I samband med utställningen utgavs också en påkostad skrift, *Gravkonst*, med bilder på de utställda stenarna och ytterligare förslag på kyrkogårdsutformningar och gravvårdar. Många av de presenterade vårdarnas utformning anspelar på de äldre gravvårdarna beskrivna ovan och på Östra Karup kyrkogård finns ett par av dessa historiserande gravvårdar representerade liksom på Båstad kyrkogård där ett ännu större antal finns.

Bild 24 överst t.v.: Gravvårdar av trä från åren 1861 – 1862. Vårdarna står uppställda inne i kyrkan. **Bild 25 överst t.h.:** Kyrkogårdens äldsta bevarade gravvård av kalksten från 1828. **Bild 26 nederst t.v.:** En av de historiserande gravvårdarna av kalksten som ansetts vara unika. **Bild 27 nederst t.h.:** Ytterligare en av de historiserande gravvårdarna med karakteristisk dekor med stjärnor i hörnen, ovalt inskriptionsfält och bokstäverna A O.

Bild 28 & 29: Två av kyrkogårdens unika gravvårdar i form av en kista med välvtt lock och en eskilstuna kista. Dessa två vårdar är helt unika i sin utformning d v s det finns inge eller mycket få motsvarigheter i Skåne och resten av landet.

Ytterligare en av kyrkogårdens allra äldsta bevarade gravvårdar är den unika granitvården i form av en kista med välvtt lock och polerade beslag som rests över Johannes Johansson och hans hustru och dotter år 1862.

Kyrkogårdens gravvårdar av granit kan delas in i fyra grupper. En grupp utgörs av de gravvårdar med historiserande utformning som kan delas in i två undergrupper. Den ena undergruppen anspelar på de ovan beskrivna traditionella skånska gravvårdarna av kalk- och sandsten och den andra har ett mer klassiserande formspråk. Exempel ur den senare gruppen kan vara utformade som obelisker, avbrutna kolonner, och stora latinska kors placerade på höga pelarbaser med profilerade listverk men även enklare utformningar med rakt liv, vinklat, rundat eller rakt krön finns representerade. I dekoren som ofta är polerad mot en huggen eller blåstrad botten eller omvänd, d v s blåstrad mot en polerad botten, återfinns ofta det latinska korset, ibland omgivet av bladrankor, palmkvistar eller blomkvistar, urnor, lagerkransar, draperier och tempelmotiv.

Nationalromantiskt utformade gravvårdar som på de skånska kyrkogårdarna brukar vara en relativt stor grupp representeras endast av ett fåtal exempel på Östra Karup kyrkogård. De nationalromantiskt utformade gravvårdarna har ofta ett monumentalt format och råhuggen yta och oregelbundna kanter. Till denna grupp räknas dock en av de för Östra Karup unika gravvårdarna, en vård i form av en eskilstunakista av röd granit rest över kyrkoherde Ewald död år 1930.

Den tredje gruppen som är den mest differentierade gruppen består av de låga, ofta ganska enkelt utformade gravvårdar som blivit vanliga under framförallt 1900-talets andra hälft även om äldre representanter förekommer. Gestaltningsmässigt är det svårt att göra någon kronologi då former och dekormotiv förekommer parallellt med varandra under långa perioder. Generellt sätt kan man säga att ju längre fram på 1900-talet man kommer desto mer sällan förekommer kristna symboler och klassiserande dekor medan blomster- och naturmotiv blir vanligare.

Bild 30 överst t.v.: Två representanter för en av de vanligaste gravårdstyperna på kyrkogården. **Bild 31 överst t.h.:** Låg gravitvård med yrkestitel och till denna kopplat emblem för flygvapnet. **Bild 32 nederst t.v.:** Exempel på marmorvård som följer gestaltningsmönstret för gravitvårdar från 1900-talets andra hälft. **Bild 33 nederst t.h.:** Vit marmorgravvård med unik utformning. Motivet är ett skepp med en stor vågkam över sig.

Den sista gruppen gravitvårdar utgörs av de liggande vårdarna som i de allra flesta fall har en mycket enkel utformning med rektangulär form, polerad framsida och huggen dekor i form av ett kors. Till denna grupp räknas även de mer naturstensliknande vårdar som förekommer i ett tiotal exemplar.

Gravitvårdarna av vit marmor följer i stort sett utformningen för gravitvårdarna men ett undantag finns och det gäller gravvården rest över Mads år 1994 på gravplats 125-126 i kvarter 6. Vården har getts en skulptural utformning med motiv i form av ett skepp och en stor våg som kommer in över det.

Sandstensvårdarna är endast nio stycken till antalet men en tydlig grupp vårdar utskiljer sig dock i detta material. Gruppen kan dateras till 1800-talets andra hälft och ett par årtionden in på 1900-talet. Sandstenen har på dessa vårdar kompletterats med detaljer av vit marmor i form av inskriptionstavlor och krönkors. I ett par fall förekommer även dekormedaljonger av biscuit. Övriga sandstensvårdar följer utformningen för gravitvårdarna.

Kyrkogårdens bevarade gjutjärnsvårdar har samtliga en enhetlig utformning i form av latinska kors med raka eller trepassformade korsändar och i de flesta fall gjuten dekor i form av symbolerna för tro, hopp och kärlek samt en ängel

med nedåtvänd, släckt fackla. Invid den södra kyrkogårdsmuren finns ett större antal gjutjärnsvårdar uppställda. Dessa vårdar hör dels till den ovan beskrivna gruppen men även ett par mer ovanliga varianter finns. Dessa vårdar bör bevaras och skötas lika de på sina gravplatser bevarade vårdarna.

Ett stort antal av kyrkogårdens gravvårdar är försedda med yrkestitlar och gårds- och bynamn. Antalet olika yrkestitlar är dock lågt och den i särklass vanligaste titeln är lantbrukare, Ytterligare ett par jordbruks- och ägorelaterade titlar förekommer, såsom hemmansägare, åbo, torpare, tröskverks- och kvarnägare förekommer. Utöver dessa kan endast ett tjugotal yrkesrelaterade titlar identifieras vilka kan knytas till de på samtliga kyrkogårdar förekommande yrkeskategorierna såsom handel och hantverk och samhällsservice såsom präst, nämndeman och folkskollärare. Endast en kvinnograv är försedd med yrkestitel och det är den över Folkskollärarinnan Hilma Ch. Österlund.

Dokumentationsmaterial

Efter en översiktlig genomgång av Östra Karups kyrkogård vad gäller utformningen av gravplatser och gravvårdar har ett urval av dessa ansetts ha så höga kulturhistoriska värden att de bör bevaras. Det är endast dessa gravplatser/gravvårdar som dokumenterats i den fristående bilagan till denna rapport. De gravplatser/gravvårdar som valts ut representerar det material som sätter prägel på kyrkogården. Urvalet har skett med bakgrund mot kyrkogårdens helhetsbild och representerar hela det tidsspektrum som kyrkogården idag besitter, d v s från tidigt 1800-tal fram till 1900-talets slut.

166 gravplatser har dokumenterats med utgångspunkt i de sex kriterierna för bevarande som återges på s. 35. De gravplatser och gravvårdar som dokumenterats har huvudsakligen valts på grund av att de är tidstypiska och i andra hand på grund av omgärdningar eller vegetation. % gravvårdar har betraktats som unika. Motiven för detta ställningstagande är dels att de är unika på grund av sin ålder, d v s de är tillkomna före mitten av 1800-talet eller strax efter, dels gravvårdar som har en helt unik utformning och dels gravvårdar från 1930 –1940-talen som efterliknar äldre århundradens gravvårdar tillkomna i spåren av Samfundet för hembygdsvårdsutställning på Skansen samt den efterföljande skriften *Gravkonst*.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården

Kulturhistorisk värdering har en lång tradition inom svensk kulturmiljövård. De kulturhistoriska värdena skiftar över tiden och rymmer också en hel del subjektiva inslag präglade av de involverade antikvariernas bakgrund och historiesyn.

I arbetet med Gamla begravningsplatsen har Riksantikvarieämbetets modell för kulturhistorisk värdering av bebyggelse tillämpats i den mån det varit möjligt.¹ Grundtanken med den modellen är att de kulturhistoriska motiven ska definieras tydligt för att det ska vara möjligt att bevara, skydda, dokumentera och vårda en byggnad eller en bebyggelsemiljö på ett ändamålsenligt sätt. Modellen går i kort-
het ut på att:

- Definiera och beskriva olika bevarandemotiv samt att göra en sammanvägd bedömning av de olika kriterierna.
- Välja ambitionsnivå för bevarandet.
- Koppla motivering och ambitionsnivå till lämplig uppföljningsåtgärd.

De viktigaste kriterierna är sorterade i två grupper: *dokumentvärde* och *upplevelsevärde*. Dokumentvärdet är huvudsakligen traditionella, företrädesvis objektiva historiska egenskaper såsom kulturhistoriskt värde, konsthistoriskt värde och personhistoriskt värde medan upplevelsevärdet är mer subjektiva upplevelsemässiga, estetiska och socialt engagerande egenskaper. Till dessa grundmotiv kan läggas förstärkande och övergripande motiv såsom kvalitet, autenticitet, pedagogiskt värde, sällsynthet och representativitet.

Grundmotiv dokumentvärde

Kyrkogårdshistorisk värde

Östra Karup kyrka och kyrkogård har kontinuitet sedan tidigmedeltid. Kyrkogården har med tidens lopp utvidgats i takt med att ytterligare gravmark varit nödvändig och gestaltningen har skiftat med olika tiders smak och behov. Någon systematisk reglering av såväl gravkvarterens utläggning som gravplatsernas placering och storlek har inte skett vilket bidrar till kyrkogårdens ålderdomliga utseende. Detta är framförallt märkbart i kvarter I-III och VII.

Sambällshistorisk och socialhistoriskt värde

På Östra Karups kyrkogård är det svårt att utläsa några tydliga sociala stratigrafier från det bevarade gravvårdsmaterialet. En svag tendens kan dock skönjas och de östra delarna av kvarter V och VI under det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet

¹ Unnerbäck, A. 2002. *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. Riksantikvarieämbetet.

ansågs som något finare då flera stora gravplatser med påkostade gravvårdar återfinns här. I de övriga kvarteren är snarare tendensen att man begravt i varv och att den sociala stratigrafien därmed suddats ut i och med gravläggningen.

Förekomsten av titlar är relativt begränsad och anknyter framförallt till jordbruk och ägorelationer som ansågs viktiga att ange i en tid då många inte ägde sitt eget boende. Gårds- och bynamn förekommer i en mycket hög utsträckning. Titlar knutna till ett kvinnorelaterat yrke förekommer i stort sett inte alls, endast en gravvård med sådana titlar har noterats. Istället relateras kvinnor oftast till make eller barn.

Teknik- och industrihistoriskt värde

Östra Karups kyrkogård med sin långa kontinuitet uppvisar en rad exempel på skilda epokers hantverkstraditioner. Mest märkbara spår har det sena 1800-talets och 1900-talet industrialiserade järnbearbetning och framväxande stenindustri avsatt i form av gravvårdar och staket av gjutjärn och granitvårdar med stor formrikedom.

Grundmotiv upplevelsevärde

Miljöskapande värde

Östra Karup kyrkogård har ett stort miljöskapande värde såväl som miljö runt den ursprungligen medeltida kyrkan som i bybebyggelsen med delvis medeltida bebyggelsestruktur.

Identitets- och kontinuitetsvärde

Genom sitt kontinuerliga brukande sedan medeltiden fram till idag besitter Östra Karup kyrkogård ett högt kontinuitetsvärde.

Kontinuitet i brukandet är en förutsättning för att nya generationer skall känna samhörighet med platsen och därmed ett fortsatt vårdande och bevarande. Alla förändringar i betydelsen borttagande och utplånande påverkar identitetsvärdet negativt.

Förslag till åtgärder

Utifrån en sammanvägd bedömning av dokumentationsmaterialet och den kulturhistoriska värderingen rekommenderar Regionmuseet ett antal åtgärder för att Gamla begravningsplatsen ska bevaras på bästa möjliga sätt och dess kulturhistoriska värde inte minska.

Kyrkogården

Kyrkogårdens omgärdning med stenmur och trädkrans bör bevaras. Träden bör vid behov bytas ut mot exemplar av samma art eller art med liknande växtsätt. Smidesgrindarna är i relativt gott skick men bör med regelbundna intervall ses över beträffande målningsbehandling, trycken och gångjärn.

Gångarnas utläggning på kyrkogården bör behållas och även i fortsättningen vara grusbelagda. Vid eventuell tillgänglighetsanpassning bör detta vara utgångspunkten för att bevara kyrkogårdens lantliga karaktär.

Funktionen av gången som leder från norra korsarmen och norr ut är idag svår att förstå. För att förstärka gångkaraktären borde en slutpunkt, kanske i form av en utplacerad soffa avsluta gångytan där gräset tar vid.

All personal som arbetar på begravningsplatsen bör informeras om dess kulturhistoriska värden och vilka förpliktelser dessa innebär.

Gravplatserna

Samtliga omgärdningar i form av häckar, stenramar och järnstaket/-kedjor bevaras. De få bevarade järnstaketet och -kedjorna är i huvudsakligen bra skick och repareras vid behov enligt nedanstående råd.

Återlämnade gravanordningar bevaras företrädesvis på ursprunglig plats och vårdas för framtiden som miljöskapare och tidsdokument för att förhoppningsvis åter tagas i bruk enligt Centrala Gravvårdskommitténs anvisningar.

Planteringarna på gravplatserna bör i möjligaste mån bibehållas och vårdas. Vid borttagande av större, karaktärsskapande exemplar bör dessa ersättas av likvärdigt växtmaterial. Förvaltningen bör arbeta för att den återhållsamma planteringen av modernt växtmaterial i grälla färger bibehålls och att företrädesvis äldre växtarter planteras.

Gravvårdarna

I de fall som gravrätten återgår på de här dokumenterade gravvårdarna bör förvaltningen se över vårdens skick vad gäller dubbning och vid behov åtgärda denna för vårdens fortlevnad. Vård av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar kan

Bild 34: Äldre, borttagna gjutjärnsvårdar uppställda invid södra kyrkogårdsmuren.

finansieras av begravningsavgiften. I övrig bör endast lätt rengöring enligt nedanstående råd ske. Vårdbehov för de dokumenterade gravplatserna framgår i den fristående bilagan.

De gjutjärnsvårdar som står uppställda invid den södra kyrkogårdsmuren bör bevaras och vårdas enligt nedanstående anvisningar.

Underhåll av gravvårdar

Lagning och ytbearbetning av gravvårdar och omgärdningar av sten

De flesta gravvårdar blir med tidens gång en växtplats för alger, lavar och mossor. Deras sporer sprids med vind och vatten och finns överallt. Alger och vissa arter av lavar och mossor trivs särskilt i fuktiga miljöer varför dessa påträffas på norrsidan av gravstenar och på gravvårdar där det är mycket skugga. Andra arter av lavar och mossor växer istället på gravvårdar, med sten uppbyggd av särskilda mineral, oavsett hur mycket skugga eller solljus platsen har. Stenar som är skrovliga har ofta mer påväxt av lavar och mossor eftersom de är lättare att få fäste på.

Generellt sett är inte påväxten någon fara för gravvårdar som är gjorda av silikatsten som gnejs och granit. Till viss del kan påväxt av lavar och alger på gravvårdar utgöra ett skydd mot luftföroreningar. Varken alger, lavar eller mossor har rötter som kan tränga in i sten för att söka efter näringsämnen. De tar upp vatten och näring från omgivningen direkt genom cellerna. Lavar och mossor har dock en slags fästorgan, så kallade rhizoider, som fäster lättare på ojämna ytor och där stenen är skadad än på helt släta ytor. Påväxten kan binda fukt och om stenen har sprickor där vatten kan tränga in finns det risk för frostsprängning. Detta sker framförallt om stenen redan är skadad, lutar eller har fallit omkull. Risken för frostsador ökar om gravvården är av kalk- eller sandsten eftersom detta material kan suga åt sig fukt från mossan och därefter skadas vid frost. När det gäller gravvårdar eller andra stendetaljer i kalksten finns det lavar som skulle kunna göra skada på stenen. Men dessa arter är sällsynta och trivs inte i den miljö som en kyrkogård/begravningsplats kan erbjuda.

På många kyrkogårdar/begravningsplatser har man tvättat gravvårdar för att få bort lavar, alger och mossa. Beroende på underlag och hur rengöringen går till samt vilka preparat som används kan stenen ta skada av detta. Helst ska man därför undvika att tvätta gravvårdar helt och hållet. I förebyggande syfte kan man försöka ha gravvårdarna på skuggfria platser och hålla dem rena från jord, sav, nedfallna löv och annat skräp. Om rengöring ändå måste genomföras skall det endast göras där inskriptionen riskerar att bli oläsbar på grund av alger, lav- eller mosspåväxt. Rengöring ska utföras skonsamt med varmt vatten, mjuk borste och vanlig såpa eller möjligen någon procent ammoniak. Rengöring bör undvikas på vintern. Högtryckstvätt bör inte användas då målade inskriptioner och porös sten kan förstöras.

Andra skador gravvårdar kan utsättas för är gipskrusta, stearin, sot, klotter samt missfärgningar av järn och koppar. Vid höga svavelhalter ombildas kalkhaltig sten till gips som enbart bör rengöras av konservator. Likaså bör konservatorer anlitas vid rengöring av rost- och kopparmissfärgningar. Genom att underhålla och rostskydda järndetaljer kan skador förebyggas. Stearin kan avlägsnas med

läskpapper samt något av följande medel: mjukt verktyg av trä eller plast, kemiskt ren bensin, eller varmluftspistol. Sot tas bort med torr rengöringsmetod.

Syror, lut, ogräsmedel och rengöringsmedel skall aldrig användas på gravvårdar. Kommersiella rengöringsmedel innehåller kaliumhydroxid och är liksom lut starkt basiskt, frätande och dessutom saltbildande. Saltet som trängt in i stenen kristalliseras och sväller vid torkning varvid stenen sprängs sönder. Basiska medel bidrar till upplösning av vissa mineral. Även metoden är viktig. Hårda borstar av stål eller dylikt bör undvikas och sköljning bör ske kontinuerligt under tvättningen så att eventuella gruskorn inte repar stenen.

Kalkhaltiga stenar som marmor, kalksten, skiffer och sandsten är mindre motståndskraftiga, såväl mot kemiska föroreningar som mekanisk åverkan, än hårdare stensorter som gnejs, granit och diabas. Skadorna uppkommer som sprickor, stembortfall, avflagningar, bompartier, deformationer och pulverisering. Rostade dubbar och järnfästen bidrar till skador liksom ovarsam hantering och sättningar i marken.

Avslagna bitar bör tas till vara, och rostiga dubbar ersättas med rostfria. Enklare lagningar kan göras utan konservatorshjälp. Allvarligt skadade stenar som uppvisar sprickor, bompartier, pulverisering eller sandning bör däremot alltid lagas i samråd med en stenkonservator. Före omfattande lagningar av gravvårdar bör stenkonservator anlitas. Lagning med cement eller andra starka limningsmetoder skall absolut undvikas i dessa sammanhang.

- Rekommenderade tvättmetoder för gravvårdar tillverkade av granit, sand- och kalksten samt vit marmor är följande:
 - ❑ Gravvårdar av granit kan högtrycktvättas med max 100 bars tryck.
 - ❑ Gravvårdar av sandsten tvättas varsamt med ljummet vatten och mjuk borste.
 - ❑ Gravvårdar av kalksten tvättas varsamt med ljummet vatten och mjuk borste.
 - ❑ Gravvårdar av vit marmor tvättas varsamt med ljummet vatten och mjuk borste.
 - ❑ Inskriptionstavlor av vit marmor kan vid behov och då inskriptionens djup (>2 mm) tillåter det mycket lätt behandlas med pimpsten.
- Inskriptioner som ursprungligen varit ifyllda med färg bättras med oljebaserad lackfärg i kulör lika befintlig. Det är av stor vikt att färgen inte är för oljig då olja kan dras ut i stenen kring inskriptionen, gäller främst vårdar och inskriptionstavlor av marmor, vilket innebär att linoljefärg är mindre lämplig. Mats Johansson, Dalby stenhuggeri, rekommenderar Jotuns *Bengalack*.

Lagning och ytbehandling av gravvårdar och omgärningar av järn

Vid alla lagningar gäller att man skall eftersträva att använda metall som är så lik ursprungsmaterialet som möjligt. Staket, kors och dekorationer av järn skall efter rengöring med borste som är mjukare än underlaget ytbehandlas med linoljebränning. Behandlingen skyddar järnet från rostangrepp. På järnet penslas omsorgsfullt, kokt linolja som kryper in och fyller alla porer, innan bränningen tar vid. Behandlingen bör upprepas ett par gånger innan fullgott resultat uppnås.

För rådgivning i dessa frågor vänder man sig lämpligen till Riksantikvarieämbetets konservatorsavdelning eller Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne.

Kriterier för bedömning av gravplatser/gravvårdar

Följande kriterier har legat till grund för den kulturhistoriska bedömningen av gravvårdar och gravplatser på kyrkogården. En gravvård eller gravplats kan vara kulturhistoriskt värdefull enligt flera kriterier. I dokumentationen anges vilka kulturhistoriska värderingar som gäller för respektive gravvård och gravplats enligt följande numrering:

- 1) Gravvårdar som uppvisar tidstypiska drag.
- 2) Gravvårdar som har lokal prägel.
- 3) Gravvårdar som är unika.
- 4) Gravvårdar över personer som haft speciell anknytning till socknen.
- 5) Gravvårdar över personer med ett yrke som är specifikt för bygden.
- 6) Gravplatser med kulturhistoriskt värdefull vegetation eller omgärning.

Lagstiftning och styrdokument

Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.

Kyrkogårdar och begravningsplatser regleras ur kulturhistorisk synvinkel i första hand av kulturminneslagens 4 kap. om kyrkliga kulturminnen. Länsstyrelsen är beslutsfattare och tillsynsmyndighet i ärenden gällande kyrkobyggnader, kyrkogårdar/begravningsplatser och kyrkliga inventarier. Nedan följer utdrag ur lagtexten gällande förändringar och vård av kyrkogårdar/begravningsplatser.

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

11 § I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.

12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144). Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen, för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.

Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

14 § Om Riksantikvarieämbetet beslutar det, skall bestämmelserna i 13 § tillämpas också i fråga om en begravningsplats som tillkommit efter utgången av år 1939, om begravningsplatsen ligger invid en

kyrkobyggnad som uppförts dessförinnan eller är märkelig genom sitt kulturhistoriska värde.

15 § Om det på en begravningsplats eller i en byggnad på en begravningsplats som ägs och förvaltas av en borgerlig kommun finns föremål av kulturhistoriskt värde, tillämpas bestämmelserna i 6, 7, 9 och 10 §§ också på sådana föremål. Kommunen skall därvid ansvara för förteckningen samt förvaringen och vården av föremålen. I stället för vad som sägs i 7 § skall i förteckningen anges om ett föremål ägs eller förvaltas av någon annan än kommunen.

Det kan vara svårt att bedöma vad som kan klassas som väsentlig förändring (§ 13 ovan) av en kyrkogård. Det kan till exempel vara:

- Större förändringar av kvartersindelning, hägnader och gångsystem
- Borttagning eller omläggning av kyrkogårdsmur
- Ändring av vegetationens arkitektoniska eller rumsskapande karaktär

Det kan även vara mindre förändringar som inte i sig självt kan klassas som väsentliga, men som har stor betydelse för helhetsverkan om de upprepas gång på gång. Sådana förändringar kan vara:

- Borttagande av grustäckta gravplatser och igensåning med gräs
- Borttagande av järnstaket och stenramar
- Övergivna och återtagna gravvårdars utplånande
- Fällning av träd

Ifall man är tveksam om en ändring eller ett tillskott är tillståndspliktigt eller ej, så bör man ringa till länsstyrelsen och prata med en handläggare för kyrkogårdsfrågor, länsstyrelsen har nämligen tolkningsföreträdare i frågan. Vill man veta mer om tillståndsprövning så har länsstyrelsen i Skåne skickat ut en skrift till samtliga församlingar med titeln ”*Kyrkliga kulturminnen – vägledning för tillståndsprövning*”. Den kan även beställas hos länsstyrelsen.

Länsstyrelsen brukar snabbt kunna svara på frågor och komma med idéer om hur förändringar kan göras för att anpassas till den befintliga kyrkogården. Regelbunden kontakt med länsstyrelsen kan också korta ner handläggningstiderna och underhandsbesked kan ges vilket underlättar arkitektens/landskapsarkitektens arbete vid större förändringar.

Begravningslagen (1999:1144)

Begravningslagen och begravningsförordningen reglerar verksamheten för kyrkogårdar, begravningsplatser och krematorier. Den enskilde gravrättsinnehavarens rättigheter och även skyldigheter gällande gravanordningens utformning och skötsel understryks i begravningslagen. I lagens 7 kap ges dock möjligheter för upplåtaren eg. kyrkogårdsförvaltningen att skydda och behålla kulturhistoriskt värdefulla gravplatser/-vårdar. Länsstyrelsen är appellationsinstans för begravningslagsärenden.

Nedan följer ett par ur föreliggande dokumentations synvinkel relevanta utdrag ur begravningslagen:

2 kap. Begravningsplatser

12 § *En begravningsplats skall hållas i ordnat och värdigt skick och den helgd som tillkommer de dödas vilorum skall alltid iakttas.*

7 kap. Gravrätt

3 § *Innehavaren av gravrätten skall hålla gravplatsen i ordnat och värdigt skick.*

9 § *När upplåtelse tiden för gravrätten går ut, har gravrättsinnehavaren rätt till en ny upplåtelse, om (författarens kommentar: bland annat) gravplatsen är väl vårdad,*

26 § *Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.*

27 § *Innan en gravanordning sätts upp, skall upplåtaren pröva om den är sådan att den kan tillåtas.*

28 § *När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. Medgivande skall lämnas, om det inte finns risk för att man förfar med gravanordningen på ett ovärdigt sätt.*

30 § *Upplåtaren får göra ändringar på gravplatsen bara om gravrättsinnehavaren medger det. Ändringar som är nödvändiga för att tillgodose kraven på miljöskydd, hälsoskydd och arbetarskydd får*

dock genomföras, även om gravrättsinnehavaren motsätter sig ändringen.

31 § Om skador måste förebyggas, har upplåtaren rätt att genast genomföra nödvändiga åtgärder på gravplatsen.

37 § Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats.

Plan- och bygglagen (1987:10)

Plan- och bygglagens 3 kap. reglerar åtgärder och förändringar på byggnader med högt kulturhistoriskt värde. För bygglovspliktiga ärenden som lyder under denna lag är stadsbyggnadskontoret beslutsfattare. Nedan följer för kyrkogårdarna relevanta utdrag ur plan- och bygglagen:

1 kap. Inledande bestämmelser

4 § Till byggande och rivning av byggnader samt till schaktning, fyllning, trädgårdsskötsel och skogsplantering fordras tillstånd i form av bygglov, rivningslov respektive marklov i den omfattning som följer av denna lag. Vidare skall den nämnd som avses i 7 § underrättas om olika slags arbeten genom bygganmälan eller rivningsanmälan i den omfattning som följer av denna lag.

3 kap. Krav på byggnader m.m.

10 § Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara. Lag (1998:805).

12 § Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas.

13 § Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär.

Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras. Lag (1994:852).

14 § I fråga om anläggningar som anges i 8 kap. 2 § första stycket skall föreskrifterna i 1-3 och 10-13 §§ om byggnader tillämpas.

8 kap. Bygglöv, rivningslov och marklov

2 § I fråga om andra anläggningar än byggnader krävs bygglöv för att (författarens kommentar: bland annat)

1-7 ---

8. anordna begravningsplatser,

9. väsentligt ändra anläggningar som avses i 1--9.

Miljöbalk (1998:808)

Miljöbalkens bestämmelser syftar till att främja en hållbar utveckling. Detta innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. Bestämmelserna spänner över ett stort antal ämnesområden, såsom naturreservat, biotopskydd, landskapsbildskydd och riksintressen. Länsstyrelsen har ett övergripande ansvar men kommunerna visar också ett växande engagemang för frågorna.

1 kap. Miljöbalkens mål och tillämpningsområde

1 § Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl. Miljöbalken skall tillämpas så att

1. människors hälsa och miljön skyddas mot skador och olägenheter oavsett om dessa orsakas av föroreningar eller annan påverkan,

2. värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas,

3. den biologiska mångfalden bevaras,

4. mark, vatten och fysisk miljö i övrigt används så att en från ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt långsiktigt god hushållning tryggas, och

5. återanvändning och återvinning liksom annan hushållning med material, råvaror och energi främjas så att ett kretslopp uppnås.

7 kap. Skydd av områden

11 § /Träder i kraft I:2010-01-01/ Regeringen får i fråga om små mark- eller vattenområden som på grund av sina särskilda egenskaper är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter eller som annars är särskilt skyddsvärda meddela föreskrifter om

1. att samtliga lätt igenkännbara områden av ett visst slag i landet eller i en del av landet ska utgöra biotopskyddsområden, och
2. att en myndighet eller kommun i det enskilda fallet får besluta att ett område ska utgöra ett biotopskyddsområde.

Inom ett biotopskyddsområde får man inte bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön. Om det finns särskilda skäl, får dispens från förbudet ges i det enskilda fallet. En fråga om dispens ska prövas av den myndighet som regeringen bestämmer, om dispensen avser ett område enligt [första stycket 1](#), och i andra fall av den myndighet eller kommun som har bildat biotopskyddsområdet.

De åtgärder som behövs för att vårda ett biotopskyddsområde får vidtas av kommunen, om den har bildat området, och i fråga om andra områden av den myndighet som regeringen bestämmer. Innan en åtgärd vidtas ska den som äger eller har särskild rätt till området underrättas särskilt.

Ett beslut som avses i [första stycket 2](#) ska gälla omedelbart även om det överklagas. Lag (2009:1322).

Styrdokument för den biologiska mångfald

När det gäller den biologiska mångfalden på kyrkogården finns det några skrivelser man bör känna till utöver Miljöbalken. **Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet** som gäller i hela landet från och med den 20 maj 2004. Det har upprättats av Naturvårdsverket och skall pågå fram till och med 2008, för att sedan omprövas. En av fem prioriterade trädmiljöer i programmet är kyrkogårdar och parker. En motivering till detta är att de utgör två av de viktigaste miljöerna för rödlistade arter i södra Sveriges trädbärande marker. Syftet med åtgärdsprogrammet är att *antalet särskilt skyddsvärda träd inom parker, kyrkogårdar, gårdsmiljöer och tätorter inte minskar så att natur- och kulturvärden eller upplevelsevärden avsevärt försämras*. Mer precist ska antalet särskilt skyddsvärda träd på kyrkogårdarna i landet inte minska med mer än 15 % fram till 2014. Ansvarig för att programmet efterlevs och att målet för kyrkogårdar uppnås är Svenska kyrkan tillsammans med kommunerna, naturvårdsverket, riksantikvarieämbetet, statens fastighetsverk och andra berörda aktörer. En av Svenska kyrkans viktigaste uppgifter i detta sammanhang är att upprätta vårdprogram och eller trädvårdsplaner för kyrkogårdar som har uppenbara höga natur och eller kulturhistoriska värden. Dessa vårdplaner ska innehålla natur- och kulturvärdesbedömningar av de aktuella kyrkogårdarna.

Nästa handling, formulerad av riksdagen, är ett av Sveriges 16 nationella miljö kvalitetsmål om **God Bebyggd Miljö** från 1999. Miljömålet innebär bland annat att *"natur- och kulturvärden i städer, tätorter och annan bebyggd miljö skall tas tillvara och att den biologiska mångfalden skall bevaras och utvecklas"*. Detta gäller även för kyrkogårdens specifika miljö som tillsammans med parker räknas som grönområden inom tätbebyggda områden. Ett delmål är att det senast 2010 skall finnas strategier för *"hur grön- och vattenområden i tätorter och tätortsnära områden skall bevaras, vårdas och utvecklas för såväl natur- och kulturmiljö- som friluftslivsmål, samt hur andelen hårdgjord yta i dessa miljöer fortsatt begränsas"*.

Sist men inte minst viktigt att känna till är **Svenska kyrkans miljödiplomerings (KMD)** för en hållbar utveckling. Detta är ett redskap som utarbetades till församlingarna år 2005 och som bidrar till en utveckling för kyrkogården som är hållbar både ekologiskt, ekonomiskt och socialt. Miljödiplomeringsen är hittills valfri att genomföra. För att ta del av det material som behövs för miljödiplomeringsen vänder sig församlingarna till Lunds stift. Mer information om Svenska kyrkans miljöarbete finns även i *Gröna postillan* från 1995 och *Nådegåvan Kyrka miljö 2000 – En studiehandbok för miljödiplomeringsen och reflektion* från 1998. En ny skrift med titeln *Kyrkogården – Noaks ark för djur och växter* är under framtagande 2006. Den beskriver kyrkogårdens biologiska värden och är en del av ett samarbetsprojekt mellan Svenska kyrkan, Naturvårdsverket och Naturcentrum AB.

Litteratur och lästips

Berglund, Inger, *Kyrkogårdens meditativa rum*, Borås 1994

Bringéus, Nils-Arvid, Skånsk kyrkogårdsvandring, artikel i *Skånska kyrkor*, Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1997, s. 185-215.

Bucht, Eivor (red.), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, Klippan 1992.

Centrala gravvårdskommittén, *Handbok för kulturhistoriskt inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*, Västerås 2007

Gröna Fakta 5/2005, *Begrepp i begravningsverksamheten 2005*, Movium SLU. Publicerad i utemiljö 5/2005.

Gröna Fakta 1/2007, *Askegravlundar i Sverige*, Movium SLU. Publicerad i utemiljö 1/2007.

Hansson, Marie, *De skånska trädgårdarna och deras historia*, Kristianstad 1997, s. 153-164.

Klintborg, Åsa, Den skånska kyrkogårdsträdgården, artikel i *Ale, Historisk tidskrift för Skåneland*, nr 1 1993, s. 1-19.

Klintborg, Ahlklo, Åsa, *Mellan trädkerans och minneslund. Svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940-1990*. Stad & Land 167. Alnarp 2001.

Kulturmiljövård nr 6 1989 (tidskrift med temanummer om kyrkogårdar)

Kyrkogårdens form och miljö. Planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader. Boverket, Riksantikvarieämbetet, Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation, Borås 1991.

Reijer, Pål & Sörensen, Ann-Britt, *Tillgängliga gånger på kyrkogårdar, i parker och bostadsgårdar*. Stad & Land 170. Alnarp 2007.

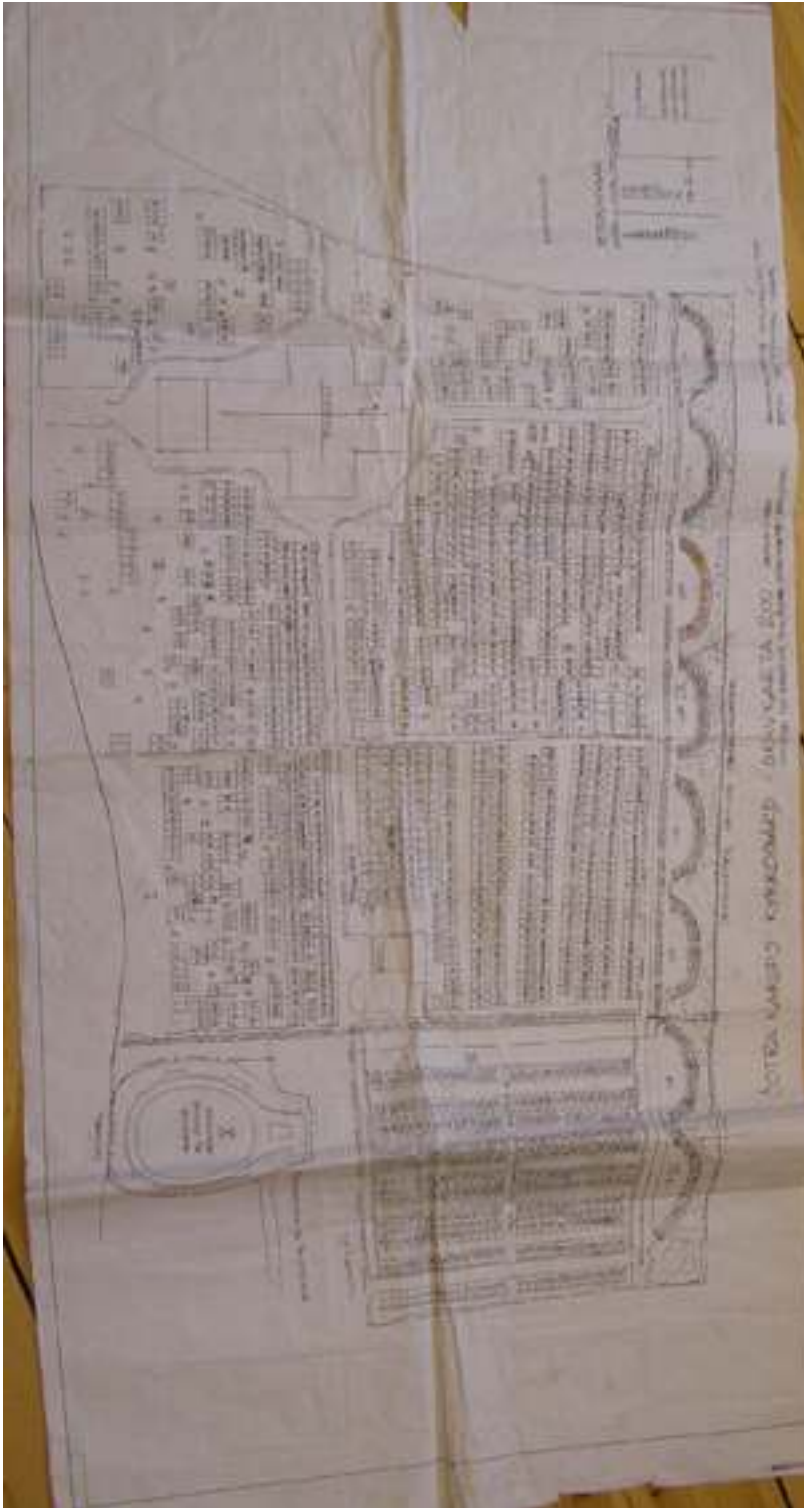
Wadsjö, Harald (red.), *Gravkonst*. Utgiven av samfundet för hembygdsvård. Lund 1930.

Wadsjö, Harald (red.), *Kyrkogårdskonst. Avbildningar av äldre svenska kyrkogårdar*. Stockholm 1919.

Vård av gravstenar, Riksantikvarieämbetet, 2002.

Wästberg, Per (m.fl.), *Minnets stigar. En resa bland svensk kyrkogårdar*, Stockholm 2001.

Bilagor

Gravkarta över Östra Karup kyrkogård. Avfotograferad.

Regionmuseets rapportserie 2010

Kulturmiljö

1. Vä 2:107, Vä sn, FU, Anders Edring, 2009
2. Villa Petterssons trädgård – en restaurering, Svalöv sn, AK, Anna Rabow, 2008
3. Marsvinsholms slott – renovering av balustrader, Balkåkra sn, AK, Kristina Nilén, 2008
4. Gravfältet i Färlöv, Färlövs sn, FU + UN, Tony Björk, 1995 – 2005
5. Glimmebodagården – taktäckning, Brösarps sn, AK, Emelie Petersson, 2009
6. Gylstorp. Medeltida odlingslämningar i Visseltofta sn, FU, Tony Björk & Brita Tronde, 2009
7. Väsby kyrka. Bland taklagare och takläggare, Väsby sn, AK, Petter Jansson, 2009
8. Odysse längs Skånes kuster. Kust och Historia i Skåne. Bertil Helgesson, 2010
9. Övedskloster – restaurering av terrassmuren, Öved sn, AK, Kristina Nilén, 2007-2008
10. Stångby kyrka – utvändig renovering, Stångby sn, AK, Cecilia Pantzar & Kristina Nilén, 2005-2006
11. Kristianstads station – antikvarisk förundersökning, Kristianstad, AF, Emelie Petersson & Heikki Ranta, 2010
12. Allhelgonakyrkan i Lund – utvändig restaurering etapp I, Lunds socken, AK/AM, Petter Jansson, 2009
13. Hotade arter och byggnader –tips och råd vid byggnadsvård. PJ, Nils-Otto Nilsson & Åsa Jakobsson, 2009-2010
14. Människan och landskapet –Metodutveckling, etnobiologi för kulturmiljövård. PJ, Åsa Jakobsson, Anki Karlsson & Cissela Olsson, 2010
15. Vrams Gunnarstorps slott – utvändiga arbeten, Bjuvs sn, AK, Emelie Petersson, 2009
16. Ballingstorpsgården, Kviinge sn, AK, Emelie Petersson, 2010
17. Renovering av stenvalvsbro vid Öveds kloster, Öved sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
18. Mörarps kyrka – invändig renovering och konservering, Mörarps sn, AK, Lotta Eriksson, 2010
19. Tullstorpsåprojektet, Trelleborgs kn, KA, Bertil Helgesson & Cissela Olsson, 2010
20. Örnanäs – arbeten 2009 – 2010, Örkened sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
21. Örtofta slott vid Bråån – kulturhistorisk utredning i samband med våtmarksprojekt, Örtofta sn, Kristina Nilén, 2010
22. Övedsklostrets alléer. Öveds sn, PJ, Patrik Olsson, 2010
23. Sporrakulla gård 2010 – tak- och timmerarbeten, Glimåkra sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
24. Gamla begravningsplatsen i Kristianstad, Kristianstad sn, DK, Lotta Eriksson, 2010
25. Tomelilla Byagård – takarbeten 2010, Tomelilla sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
26. Tomelilla Byagård – fasadarbeten 2010, Tomelilla sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
27. Silversmedjan Kv Vapenbrodern 8, Kristianstad, Kristianstads sn, AK Katarina Olsson, 2008
28. Fjälstorps småskola – ommålning av fasad, AM, Helene Stalin Åkesson, 2010
29. Bälteberga Korsvirkeshuset – utvändig renovering, Ottarps sn, AK, Kristina Nilén, 2008-2009
30. Ilstorps kyrka – fönsterarbeten, Ilstorps sn, AK, Lotta Eriksson, 2009 – 2010
31. Heliga Trefaldighetskyrkan – tillbyggnad och invändig ombyggnad, Kristianstad sn, AM, Lotta Eriksson, 2009 – 2010
32. Norra Mellby kyrka – renovering av vapenhusets tak, Norra Mellby sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
33. Lunds domkyrka – ändring av västportalens trappa, Lund, AM, Heikki Ranta, 2010
34. Övedskloster – förändringar vid trädgårdskanalen, Öveds sn, AK, Kristina Nilén & Lars Salminen, 2009-2010
35. Östra Karup kyrkogård, Östra krup sn, DK, Lotta Eriksson, 2010

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AK- antikvarisk kontroll
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

